

# HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.  
Abonnementsprijs f 4,- per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.  
Losse nummers f 0,25.

## BIJ STUKJES EN BEETJES

E lk karwei, groot of klein, valt uiteen in een aantal deelhandelingen. Wie op zijn vrije zaterdag een kippenhok wil bouwen, moet eerst nagaan of hij daar een geschikt plaatsje voor heeft, dan moet hij op een stukje papier een schets van de zaak maken en nagaan wat hij voor materiaal nodig heeft. Vervolgens komt het gereedschap voor de dag, moet er gepast, gemeten, gezaagd en gehamerd worden en tenslotte komt de kwast met verf er aan te pas. Dan pas is het eenvoudige bouwsel, dat eerst nog maar een idee in het hoofd van de maker was, gereed om gebruikt te worden.

In wezen gaat het met geestelijke bouwsels niet veel anders. Dat zijn ook eerst gedachten, soms eenvoudig, soms ingewikkeld, waaraan gezaagd en gevild wordt. Het plan, om humanistisch vormingsonderwijs te geven, is niet kant en klaar, tot in alle onderdelen volmaakt, geboren. Geboren is niet eens het goede woord, dat heeft nog te veel van een toevalligheid. En de gedachte, om vormingsonderwijs te geven is geen willekeurig grapje, maar het antwoord op een gebleken behoefte, het voorzien in een leemte.

Ook al is al jarenlang gewerkt aan de voorbereiding en gedacht over de wijze waarop dit onderwijs het beste aan zijn doel zal beantwoorden, dat wil nog helemaal niet zeggen, dat er nu ook onmiddellijk mee begonnen kan worden. Dat is al hierom niet mogelijk, omdat het nog wel enige tijd zal duren, voor de daarvoor noodzakelijke maatregelen van de kant van de autoriteiten zijn uitgevoerd, al kan er „buiten schoolverband” in principe al gestart worden.

Maar een stukje van het werk is weer uitgevoerd door de installatie van een werkgroep welke enkele dagen geleden door de voorzitter van het Humanistisch Verbond werd verricht. Die werkgroep bestaat uit on-

derwijsmensen en wel uit alle takken van het voortgezet onderwijs. De leden zijn dus in staat om aan te geven, wat bij het onderwijs, dat zij uit ervaring het beste kennen, de meest geschikte manier zal zijn, de methode dus. Die werkgroep zal ook dienen na te gaan, of er eventueel leermiddelen nodig zijn in de vorm van leesboeken, zoals dat b.v. in België bij het moraalonderricht gebeurt.

Daarmee is de taak van die werkgroep nog niet ten einde. Hij zal ook de invoering van het vormingsonderwijs dienen te bevorderen en dat wil zeggen contact opnemen met groepen van ouders, die in een bepaalde plaats mogelijkheden aanwezig achten. En als die mogelijkheden er inderdaad blijken te zijn, zal het op de weg van de nieuwe werkgroep liggen de docenten bij te staan en van materiaal te voorzien.

Bij stukjes en beetjes komt op die wijze iets tot stand, wat in de komende jaren van bijzonder grote betekenis kan worden. Maar ook die werkgroep komt met haar plannen in de lucht te hangen, als zijn werk niet de steun krijgt van de ouders, om wier kinderen het uiteindelijk gaat. Niet alleen dat de wet eist, dat die ouders om het vormingsonderwijs vragen, ze moeten het ook mogelijk maken door hun steun aan het Centrum voor Humanistische Vorming.

### *personalia* (zie voor lezing pag. 2)

Dr. P. THOENES. Geboren in 1921 te Rotterdam. Aldaar Willem de Zwijger H.B.S. bezocht, eindexamen 1940. Na 1945 gestudeerd aan de gem. universiteit van Amsterdam; 1949 doctoraal. In 1962 gepromoveerd op: De elite in de Verzorgingsstaat.

Medewerker aan het sociologisch instituut van de Rijksuniversiteit te Leiden.

## DOE MAAR GEWOON

Voor ons, nuchtere Nederlanders, is het heel gewoon om gewoon te doen. Bij de Engelsen b.v. is dat anders. Die hebben nog allerlei gebruiken en tradities van vroeger in ere gehouden, ze zijn vaak stijf en formeel, heel anders dan wij gezellige Hollanders. Of neem de Duitsers, die kerels staan óf te bevelen, óf te buigen als knip-messen, die feodale stijl vind je bij ons ook niet. Behalve dan, als zo'n Brit of Duitser eens een Hollandse agenda in handen krijgt en ons vraagt waarvoor dan die merkwaardige lijstjes dienen met: weledelgeboren, hooggeboren, hoogedelgestreng, weledelgestreng, hoogachtbaar, enz. in mijn agenda vier bladzijden lang, kleine druk. Als ze daar naar vragen, ben je toch wel even stil en denkt: zo gewoon doen we toch ook weer niet.

Nu is de verleiding groot om naar aanleiding van zo iets eens fijn uit te gaan pakken over het Nederlandse volkskarakter en wat daar allemaal voor moois en lelijks aan zit. Toch doe ik dat maar niet. Niet alleen dat er veel is, waar ik niet zo erg zeker van ben, maar al ben ik van iets zeker, wat dan nog? Als het iets vervelends is, is er waarschijnlijk toch weinig aan te doen. Volkskarakters veranderen je nu eenmaal niet van vandaag op morgen en in sommige opzichten is dat ook wel zo goed. Maar daarnaast is het ook zo, dat op een iets langere termijn gezien bepaalde groepen toch wel van gedrag veranderen. Maar dat is dan dikwijls méér, omdat hun situatie verandert, dan omdat hun karakter is gewijzigd. Dat verschuiven van die situatie, b.v. het veranderen van een stuk samenleving, dat is iets waar wel degelijk over te praten valt. Ook dat is geen kwestie van handomdraaien, van vandaag op morgen, maar het is toch veelal een door ons zelf bewerkstelligde verandering.

Daarmee behoort het dan tot de maakbare, tot de dingen die ons trots of beschaamd maken, tot datgene waarover we ter verantwoording kunnen worden geroepen.

Natuurlijk, ook in de maatschappij zijn er maar al te veel gegeven zaken, waaraan niet veel te versjorren valt, maar als u ziet hoezeer de laatste vijftig, ja vijfentwintig jaar allerlei samenlevingen overal ter wereld tot in de kern in beweging zijn geraakt, dan ligt het toch wel voor de hand het accent te leggen op de veranderbaarheid.

Niet dat ik nu enorme voorstellen over veranderingen wou gaan doen. Ik dacht alleen maar aan dat gewoon doen. Wat wil ik daar nu eigenlijk mee zeggen?

Nu in dit geval dan vooral de manier waarop we met andere mensen omspringen. Gewoon doen is dan het jezelf zijn, het niet schuil gaan achter een ritueel, vooral niet waar dat onoprecht of alleen maar onnodig is.

Ik herinner me dat ik eens op een keer ergens op onze zandgronden op een grafelijk landgoed verzeild was geraakt, weet u wel, zo waar alle luiken van de boerderijtjes nog in de grafelijke kleuren zijn beschilderd. Ik liep daar op een paadje, waar ook de gravin liep en zag op een akkertje een boer aan het

spitten. Toen hij zijn vrouwe ontwaarde, liet hij de spa in de steek, kwam op een draffie naar de kant, stond daar met gebogen hoofd, pet voor de buik, groette eerbiedig en draafde weer terug naar de spa. Toen ik bij de man die mij vergezelde nader informeerde naar het diepere gevoel achter de betoonde eerbied, vertrouwde hij me toe, dat mevrouw de gravin wel wist, dat die boer achter haar rug weinig goeds over haar wist te vertellen, maar dat het ritueel rustig in stand werd gehouden. Echt gebeurd en niet eens zo heel lang geleden.

Een beetje exceptioneel zult u zeggen. Toegegeven, ik weet ook wel, dat we na de oorlog een boel onnodige poespas en ongemeende strijkages over boord hebben gezet. Maar toch weet ik een heel groot bedrijf in een van onze havensteden, waar elke ochtend twee mannen, ieder op een andere hoek van de straat trouwhartig als maar op wacht staan om te kunnen melden, dat de directeur er aan komt, opdat de hoofdportier kan zorgen, dat er een lift beneden is, op het ogenblik dat meneer de directeur de hal betreedt. En heus, dat is niet alleen maar ritueel van directeuren en gravinnen. We hebben allemaal zo onze kleine grapjes. Met onze huwelijkspartner, onze kinderen, onze collega's, onze ondergeschikten. Voor een deel heel begrijpelijk en ongevaarlijk, soms wel amusant en een enkele maal voor beide partijen wel gemakkelijk. We moeten er ook niet zonder meer af, het enige wat ik in discussie wil brengen is of onze maatschappij zich nu een kant uit beweegt, waarin we méér of waarin we minder de behoefte hebben, of de kans krijgen ons in onze ritueeltorentjes te verschansen. Hoe is de stemming als we iemand tegen komen, die nieuw voor ons is, waarvan we niet zeker zijn? Gaan we dan meteen op een vluchtheuveltje staan om mooi uit de hoogte te kunnen doen, of gaan we vast bij voorbaat door de knieën en beginnen we maar met extra beleefd te doen? Voor een deel zijn we echt gemakkelijker geworden. In kleding en manieren en woonstijl en omgang met de kinderen.

Maar dat is meer binnenshuis. Daartegenover heb ik wel eens het ongemakkelijke gevoel, dat we in de grote buitenwereld in onze contacten meer en meer gereduceerd worden tot het spelen van aangemeten rolletjes, vooral beroepsrolletjes, een spel, waarin we zo verdiept zijn, dat we aan de argeloze menselijke ontmoeting niet meer toe komen, niet meer toe willen komen of kunnen komen.

Vorig jaar ging ik, ergens in het buitenland met een kennis mee naar iets nieuws in zijn wijk, een werkelijk, kolossale, onmetelijk grote zelfbedieningszaak. Toen we door de glazen deuren en het tourniquet heen waren, greep mijn kennis een draadijzeren boodschappenkruiwagentje en met zijn vrouws boodschappenlijst in de hand geklemd, stortte hij zich in de goederenovervloed. Ik nam ook maar zo'n wagentje en kruid bij gebrek aan lijstje maar wat doelloos heen en weer tussen kunstmest en zeepvlokken. Daar zag ik een aardige goofybal, u weet wel zo'n bal

die zo raar onberekenbaar stuit. Leuk voor de kinderen dacht ik, maar meteen: wel erg groot voor in de koffer. Ik nam hem in de hand en ontdekte een soort sluiting, maar kon niet uitvinden of het een definitieve verzegeling was, of iets waardoor leeglopen of opblazen mogelijk was. Ik ging dus op inlichtingen uit, met mijn goofybal in mijn wagentje, maar er was alsmaar helemaal niemand. Er waren blikken en pakken en balen en netten en kisten en kratten, maar geen mensen. In arren moede kwam ik ten langen leste bij de uitgang en ja hoor, daar zat iemand, een juffrouw achter een levensgrote kassa.

Ik blij erheen, en zei, O juffrouw, hoor eens deze goofybal, hé...

Nee, zei ze bits, ik zit hier voor de kassa, ik ben alleen maar voor het geld, ik weet niets van de goederen, van de artikelen hoef ik niets te weten. Ik deinsde achteruit, herwon mezelf, legde de goofybal met een dedaig-neus gebaar op een berg Japanse bloembollen en schreed haar winkeltje uit met een gezicht van: U hebt zeker niet gezien, dat ik de broer van de president ben!

Ja u ziet het wel, het zit me nog steeds dwars. Zij, onmiddellijk in paniek in het kassieretorentje, ik in even grote paniek in de rol van de beledigde klant. Nu ja, het is ver weg en het helpt niet of ik er nu nog heen ga.

Het gebeurt voor mijn gevoel vaker en vaker dat we in het menselijk verkeer blijven hangen in dat soort voorgescreven rolontmoetinkjes. Vrijwel steeds gaan ze goed natuurlijk, maar vrijwel nooit zijn het echt ontmoetingen. We zitten zo veel opgeborgen bij iets groters dat moeilijk begripbaar is, bij een firma, een zaak, een instantie of een instituut. We zitten daar allemaal achter een soort raampje of loketje, echt of denkbeeldig en zijn alleen via dat loketje nog te benaderen en te bekijken. We zitten daar betrekkelijk veilig opgeborgen, want wie weet er nu eigenlijk precies wat we uitvoeren? Ja, onze baas natuurlijk, als hij het al weet. Maar wie van uw vrienden of familie, als u in een grote stad woont, kent nu nog uw baas? Uw vrouw heeft hem nog nooit gezien wed ik, ze kent hem alleen door uw verhalen en tengevolge daarvan zou ze hem misschien niet eens herkennen als ze hem eens tegenkwam. Wat dat betreft hebben alle mensen in die situaties dus wel een veilig stukje oncontroleerbaarheid om zich heen gekregen. Maar die veiligheid kan tegelijkertijd ook wel eenzaamheid zijn. De mensen op wiens mening wij prijs stellen, de familie en vrienden en aangebedenen, merken het wel niet als we iets verkeerd doen, maar ze merken het evenmin als we iets erg goed doen. Hoogstens kunnen ze iets merken in de steilheid of vlakheid van een eventuele carrière-curve, maar u weet zo goed als ik, dat die heus niet alleen bepaald wordt door onze persoonlijke kwaliteiten. Misschien dat vroegere generaties in een maatschappij met veel meer kleine steden en kleine firma's met minder verhuizingen en veel meer langdurige contacten wel eens een benauwd gevoel van opgeslotenheid hadden met een idee van als maar te zitten tussen mensen, die ze al veel te goed kenden en door wie ze al veel te goed gekend werden. En vooral een ergerenis, dat ze zo weinig keuze hadden. Maar de mensen in de moderne situatie van

het grote bedrijf in de grote stad hebben niet eens zo heel veel meer keuze. Ze zien wel veel mensen, maar die zien ze zo vluchtig en onder zo'n speciaal aspect, dat van kiezen daaruit niet veel sprake is. En dat geldt heus niet alleen voor de mensen in de bedrijven. Denkt u nu eens aan de huisvrouw, die op zaterdag gaat winkelen. Als ze er op uit is, iets heel speciaals te kopen, bij een adres waar ze vaak komt en de verkoper kent, dan kan daar best een aardige menselijke ontmoeting uit voort komen. Hij verdiept zich in de vraag wat ze hebben wil en wat het beste voor haar zou zijn en zij luistert er naar vanuit een gegeven vertrouwen. Maar bij het moderne grote stadswinkelen is van een dergelijke binding en ontmoeting geen sprake meer, de meeste vrouwen herinneren zich van de gezichten van de winkelmeisjes van de laatste zaterdagmiddag even weinig als ik na een week van veel autorijden mij herinner van de pompstationbedienden, die me benzine hebben gegeven. En de vrouwen blijven dan ook mevrouwen en de meisjes winkelmeisjes bij dat soort vluchtige ontmoetingen en veel goeds hebben ze gemeenlijk niet over elkaar te vertellen. Wat wil ik dan? Allemaal terug naar kleine stadjes en het winkeltje om de hoek? Ach nee, zo naïef ben ik nu ook weer niet. En ik weet ook heel best, dat het ons verschuilen in een voorgescreven rol juist in de kleine gemeenschap tot ontwikkeling is gekomen. Het tot de laatste snik zich gedragen als dé dokter, dé notaris, dé burgemeester, dé schilleboer, was speciaal een vorm van beveiliging in kleine wereldjes, waar iedereen toch al veel te veel van iedereen wist en men met zijn complete menselijke persoonlijkheid uitgeleverd was aan het commentaar van de burens.

Maar daar zou de kneep nu wel eens kunnen zitten.

Misschien hebben we een manier van omgaan en ons gedragen meegenomen uit het wereldje van onze jeugd of van onze ouders of grootouders, dat veel beslotener was en daarom om meer afscherming vroeg. Ter veiligstelling hadden we daar dikke pakjes aan, beroepspakjes, standspakjes, kerkgenootschapspakjes. De menselijke ontmoeting zat er daar toch wel in dikwijls meer dan genoeg.

Maar die dikke pakjes hebben we nu soms aangehouden in situaties, die er niet meer om vragen, waar het zelfs hinderlijk is. Uit een soort sleur, onachtzaamheid, angst, vergeten we ons te verkleeden, of sterker gezegd, dreigen we met onze smoking aan in bad te gaan.

Elders heeft men dat probleem ook al signaleerd. En met name in die twee landen, die ik in het begin noemde, Engeland en Duitsland, heeft men daar al aardige oplossingen voor gevonden.

Omdat er ergens een deurtje is in de glazen wand tussen de mevrouw en het winkelmeisje. Omdat een automobilist ook maar een mens is. Omdat een functionaris ook een voornaam heeft. En omdat we allemaal meer tijd hebben, dan we denken.

En tenslotte wat zij kunnen, moet voor ons ook mogelijk zijn. Misschien is het juist voor onze humanisten iets om over te denken. Of niet zo zeer denken, maar doen. Gewoon maar gewoon doen.

P. TOENES

Epiktetus, ± 50 na Christus in Klein-Azië geboren, was een vrijgelaten slaaf, die in Rome leefde als streng Stoïcijn. Hij werd verbannen door keizer Domitianus en stichtte een school te Nikopolis in Epirus (N.W. Griekenland) en stierf daar in 138. Acht wijsgerige verhandelingen, door zijn leerling Arrianus opgetekend en een beknopt uittreksel, een handboekje, zijn van hem bewaard gebleven.

Als bij alle Stoïcijnen ging het bij hem om de moraal. Wat begrip van logica en natuurleer kan misschien gewenst zijn voor de kennis omtrent het juiste handelen, maar de levenspraktijk is het gewichtigst. De ware wijsgeer moet daarom niet te veel over ethische beginselen spreken, maar volgens de regelen der ethiek handelen. Voor zich persoonlijk koos hij een strenge levenswijze en keerde daarmee terug naar leer en leven van de oudste Stoïcijnen, die hij herhaaldelijk citeert en als voorbeelden kiest, evenals trouwens Sokrates.

Epiktetus' voorstelling van het heelal wijkt in wezen niet af van de algemeen-Stoïcijnse. Het is de natuur in haar geheel, door de Logos (de rede) bezielde; de termen Wereldziel, Wereldgeest, Godheid duiden hetzelfde aan, van verschillende aspecten gezien of met verschillende nadruk. Alles is stoffelijk, ook de ziel van de mens, al is haar samenstelling fijner dan die van het lichaam. Zij valt met de dood uiteen. Een hiernamaals kent Epiktetus niet. Hij beschouwt krachtens zijn summier aangeduid Pantheïsme de Godheid als immanent, als opgenomen in het Heelal, ja — evenals de andere Stoïcijnen — als het Universum, de Natuur, de Wereldgeest en de Wereldziel zelf. Maar uit verschillende uitspraken blijkt, dat hij God als een persoon voelt en toespreekt. Zijn sterk religieus gevoel dreef hem waarschijnlijk tot het besef van een persoonlijke betrekking. Hij toch voelt zich gesteund en getroost door het geloof aan God, die alles leidt en schenkt, vreugde en pijn, geluk en ongeluk. Aan zijn feilloze beschikking moet de mens zich gelaten overgeven, al lijdt hij zeer. Ja, voor zijn volmaking moet hij wensen, dat hem leed treft en God hem aldus beproeft. De mens is deel van het Heelal, hij heeft deel aan God en omdat deze voorzienig is en goed, is alles, wat ons treft, zinrijk in een harmonie. Daar *alles* deel heeft aan het geheel, dus aan God, hebben de mensen één Vader, dus zijn zij broeders. Hieruit vloeit de plicht voort der naastenliefde zelfs tegenover een misdadiger. Kwaad mag niet met kwaad vergolden worden; vergevingsgezindheid past de mens, geen wraakzucht. Uit God's vaderschap van allen volgt voor Epiktetus ook, dat alle mensen burgers zijn

van één staat. Als andere Stoïcijnen en ook Cynici pleit hij voor de idee van het kosmopolitisme en toont hij zich overtuigd van de principiële gelijkheid van alle mensen.

De eis van Epiktetus, die hierin de algemene geestesrichting van de Stoa volgt, om overeenkomstig de wil van de Natuur te leven, dat is, volgens Epiktetus gelijk aan de wil van God, en zijn herhaalde aanmaning om daarom alles gelaten te dragen en af te zien van alle hartstochten, affekten en begeerten dreef ook deze Stoïcijn, vaak ondanks zijn menselijke ideeën, tot het propageren van een harde, schier onmenselijke levenshouding. In theorie althans werd de vrijheid van de persoonlijkheid en de onafhankelijkheid tegenover het lot gekocht met het onderdrukken van veel zachtere gevoelens. Boven deze gaat de onderwerping aan de wil van de Natuur en het streven naar volstrekte onverstoorbaarheid en rechtshedenheid: de enige weg tot geluk. Een voorbeeld is zijn beoordeling van Herakles, de door Cynici en Stoïcijnen zo vaak gevierde held. In het vervullen van zijn roeping om de overmoed te bestrijden en de wereld er van te zuiveren, om vooral wet en orde er voor in de plaats te stellen, liet hij zonder zuchten of verlangen overal dierbare vrienden achter, ja vrouw en kinderen. Hij wist immers, zo zegt Epiktetus, dat niemand een wees, dat God een zorgende vader was. In diens dienst was Herakles gelukkig en de rest liet hij aan die God over.

Over een moeder, die smart voelt om de scheiding van haar zoon, zegt Epiktetus: waarom heeft zij dan niet de woorden van de wijsgeren geleerd? Hij beschouwt zo'n houding als een opstand tegen de godheid, de wil van de Natuur, die alles brengt zoals het moet.

Met meer sympathie beschouwt Epiktetus de houding van een bekende Stoïcijn, Agrippinus (midden eerste eeuw na Christus). Deze placht te zeggen: ik zal mijzelf niet in de weg staan. Er werd hem gezegd: uw zaak wordt in de senaat beslist. Het moge goed gaan, antwoordde hij, maar het is nu het vijfde uur, dus laten we gaan gymnastiseren. Na dat oefenen kwam iemand hem zeggen: U is veroordeeld. Tot ballingschap of ter dood? vroeg Agrippinus. Tot ballingschap. En mijn bezit? Is niet verbeurd verklaard, kreeg hij ten antwoord. Laten we dan in Aricia gaan eten. (wat zo iets betekent als: laten we het er dan nog eens lekker van nemen). Dat, zo zegt Epiktetus waardierend, betekent zich voorbereid te hebben op datgene waarop men zich moet voorbereiden, dat betekent verlangens te hebben losgemaakt van hindernis en lot.

D. LOENEN.

#### lezingen voor de radio

zo. 31 mrt. VARA 9.45 uur: A. L. Constandse: „Illusies en Idealen”.

di. 2 apr. AVRO 16.00 uur: J. Bijleveld: „Meningsvorming rondom het moderne Humanisme”.

zo. 7 apr. VARA 9.45 uur: P. Spigt: „Een fout is 't kenmerk van 't ware”.

zo. 14 apr. VARA 9.45 uur: H. Jansen: „Humanistisch Pasen”.